CRIZA ECONOMICĂ ŞI CERCETAREA UMANISTĂ

Răspund prof. univ. ZOE PETRE (*Facultatea de Istorie, Universitatea Bucureşti*),
ADRIAN-PAUL ILIESCU (*Facultatea de Filosofie, Universitatea Bucureşti*),
ALEXANDRU-FLORIN PLATON (*Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”*)

1. Care credeți că sunt principalele consecințe ale crizei economice asupra cercetării științifice?

Zoe Petre: În întreaga lume afectată de criză, una dintre primele victime sacrificate este cercetarea ştiinţifică în genere şi cea umanistă în special. Nu mă voi referi la cercetarea ştiinţifică aplicativă, care are un alt statut, intrând în categoria activităților potențial profitabile, dar atât cercetarea fundamentală, cât şi cea umanistă în sens larg, adică afectând măcar în parte şi domenii atribuite ştiinţelor sociale, este considerată un lux şi deci tot mai puțin finanțată. Desigur, asta şi în relație cu paucitatea crescândă a susținerii învățământului superior în aceste direcții. Să dau câteva exemple: în Marea Britanie, statul nu mai finanțează deocamdată cu nici un *penny* studiile umaniste, lăsându-le să se susțină integral din mijloace private. În Italia, există intermitent propuneri de eliminare a studierii istoriei anterioare *Risorgimento*-ului din licee, ceea ce evident afectează dramatic învățământul universitar de profil. În Franța, tratamentul diferitelor ramuri ale ştiinţei pare mai echitabil, câtă vreme toate sunt supuse regulii după care, din două posturi bugetate vacante, se ocupă doar unul; nu din şapte, ca la noi, dar oricum...

Adaug un punct de vedere cu totul personal, dar pe care îl susțin de mult şi cu multe argumente: această sărăcire asumată nu este doar efectul crizei economice, care e folosită mai ales ca pretext pentru aplicarea unor politici ostile cercetărilor de caracter umanist şi cunoaşterii în genere. Practicismul steril al actualelor generații de decidenți europeni, hipnotizați de succesul american, tinde către înlocuirea savanților cu experți şi a cunoaşterii cu informația şi „competența”.

Adrian-Paul Iliescu: Nu mă simt, din păcate, pregătit să fac o evaluare globală a principalelor consecințe ale crizei – nu mi-am focalizat atenția asupra acestora, nu am examinat toate aspectele relevante şi nu am reflectat sistematic asupra chestiunii.

Inevitabil, însă, am sesizat anumite lucruri, între care măcar unul este demn de notat. Pe lângă blocajele şi întârzierile pe care, evident, criza le generează din belşug şi pe care toți suntem îndreptățiți să le deplângem, şirul de şocuri produse de ea începând din 2008 are şi un efect benefic, iar acesta este nu pur şi simplu important, ci de o inegalabilă importanță: criza a zdruncinat profund suficiența ideologiilor curente, a pus ideile *mainstream* – neoliberalismul, neoconservatorismul, consensul de la Washington şi mai ales componenta fundamentalismului pieței ce se regăseşte în multe versiuni la modă – într-o poziție defensivă, şi a redeschis terenul pentru dezbaterile autentice *de fond* asupra economiei, instituțiilor, aranjamentelor normative şi (mai ales) intervenției statale.

Aberațiile ideologice familiare, gen Fukuyama, care insinuau că modelele economice, politice sau morale influente sunt pe cale de a se eterniza erau luate în serios cu numai câțiva ani în urmă, pentru ca azi, la cinci ani de la declanşarea crizei, să sune de-a dreptul ridicol. Suferințele economiilor dezvoltate au proiectat în prim-plan lacunele şi mistificările fundamentalismului pieței, dar în acelaşi timp cauzele crizei şi programele de urgență impuse de aceasta au împins la suprafață carențele sistemelor politice moderne, ce permit grupurilor de influență (din sfera capitalului bancar, a corporațiilor, a complexului militar-industrial stigmatizat de Eisenhower, sau a lumii marilor manipulatori *media* ai opiniei publice) să îşi fixeze şi amplifice canceros acțiunea antisocială malignă.

„Studii şi materiale de istorie modernă”, vol. XXVI, 2013, p. 111–114

Nimic din ceea ce părea de maximă onorabilitate (libera iniţiativă, reducerea birocraţiei şi a imixtiunii guvernamentale etc.) nu mai apare azi într-o lumină imaculată: criza a scos la lumină mult din ceea ce constituie adâncurile infestate ale maşinăriei economico-politice moderne. Multe acuze sau suspiciuni discutabile, ce puteau părea tendenţioase, au devenit repede chestiuni aproape de domeniul evidenţei. Nimeni nu se mai îndoieşte că politicienii sunt cumpăraţi, că politicile publice sunt frecvent comandate de grupuri de interese speciale, inavuabile, că acţiunile aparent nobile au dedesubturi murdare şi adeseori criminale. Ceea ce a putut fi mult timp tratat de „expresie a conspiraţionismului", se dovedeşte acum un adevăr de neocolit: cum spune laureatul premiului Nobel, Paul Krugman (care nu este un ideolog, sau un fanatic politic, ci un mare economist), „există o uriaşă conspiraţie de dreapta. Cu alte cuvinte, există un set de instituţii interconectate care răspund în ultimă instanţă unui mic grup de oameni care îi recompensează colectiv pe cei loiali şi îi pedepseşte pe disidenţi. Aceste instituţii asigură politicieni obedienţi cu resurse pentru a câştiga alegerile, adăposturi sigure în caz de înfrângere şi oportunităţi lucrative pentru cariere după expirarea mandatelor. Ele garantează o prezenţă favorabilă în presă pentru politicienii care urmează linia partidului, hărţuindu-i şi subminându-i pe opozanţi. Şi care susţin o mare armată de intelectuali şi activişti de partid" (*Conştiinţa unui liberal*).

Faptul că criza a adus aceste realităţi la lumină este, poate, cel mai important efect benefic al ei.

Alexandru-Florin Platon: Dacă scara de referinţă a acestei discuţii este România, mi se pare evident faptul că actuala criză economică nu reprezintă decât *un* factor, printre mulţi alţii, care impietează asupra cercetării ştiinţifice în domeniul umanioarelor. Altfel spus, doar un „vârf al aisbergului". Lipsa de resurse financiare sau mediocritatea lor (care constituie una din expresiile acestei crize) trebuie aşezate într-un context mai larg, dominat, după părerea mea, de ceea ce aş numi un deficit de prestigiu al umanioarelor în lumea contemporană. Aici, nu am în vedere numai România. Pretutindeni, în Europa contemporană, cultura umanistă nu mai exercită atracţia din deceniile precedente, ceea ce se vede – pentru a da numai câteva exemple – în statutul academic din ce în ce mai precar al umanioarelor, în concepţia „antreprenorială" despre conducerea universităţilor (ca instituţii aducătoare de profit) şi chiar în limbajul cotidian prin care descriem valorile culturale, dominat din ce în ce mai vădit de termeni economici („produs", „investiţie", „rentabilitate", „competitivitate" etc.). Criza economică nu face decât să adâncească deprecierea culturii umaniste, în condiţiile în care soluţiile întrevăzute pentru ieşirea din ea sunt – mai este cazul să o spun? – pur economice şi concepute pe termen scurt, în timp ce efectele scontate ale politicilor culturale şi educaţionale se înscriu, invariabil, în „durata lungă".

2. Cum apreciaţi capacitatea de rezistenţă la criză a sistemului academic şi universitar românesc?

Z. P.: Sistemul academic românesc era extrem de fragil şi fără criză. Pe de altă parte, generaţiile succesive de universitari şi cercetători au încă experienţa supravieţuirii în condiţii de maximă restrângere a mijloacelor materiale, au dobândit oarece experienţă în utilizarea resurselor externe, aşa că mai ales rezistenţa nervoasă a persoanelor angajate este victima acestei stări de lucruri.

A.-P. I.: Întrebarea este, bănuiesc, puţin ironică. Sistemul nostru academic şi ştiinţific este atât de slab organizat, pregătit şi înzestrat, atât de haotic structurat, reglementat şi condus, ca urmare a interminabilei serii de improvizaţii făcute de toţi nechemaţii bine conectaţi politic, încât el nu face faţă nici în condiţii favorabile, cu atât mai puţin în condiţii de criză.

Şi aici însă pot semnala un element pozitiv, chiar dacă el este, paradoxal, consecinţa stărilor negative din sistem. Ravagiile produse de criză sunt, cred, la noi mai mici decât la alţii, nu pentru că am avea cine ştie ce atu-uri, ci, dimpotrivă, pentru că lucrurile stăteau oricum atât de prost încât nici criza nu le mai poate agrava prea mult. Suntem, din acest punct de vedere, ca o ţară primitivă, lipsită de infrastructură şi pe care, în consecinţă, bombardamentele nu o afectează atât de mult pe cât pot ele afecta o ţară cu infrastructură impecabilă: dacă oricum nu prea ai drumuri, craterele rămase de la

explozii nu blochează prea mult circulaţia şi nu modifică prea mult terenul deja foarte accidentat şi oricum nepregătit pentru transportul modern.

Concret: oricum foarte mulţi cercetători români lucrează în virtutea unui eroism profesional personal, şi sunt obişnuiţi să se descurce fără resurse oficiale sau fără sprijin instituţional – fac rost de cărţi şi articole pe căi private, participă la schimburi academice şi manifestări ştiinţifice pe banii altora (ai colegilor sau ai gazdelor academice din alte ţări), fură timpul de cercetare aşa cum pot (pentru că în universităţi nici azi nu beneficiem de un an, sau măcar de un semestru sabatic, care să fie dedicat cercetării) şi aşa mai departe. De aceea, acolo unde alţii – obişnuiţi cu un sprijin academic instituţional adecvat, cu resurse, facilităţi şi timp liber asigurate instituţional fără greş – ar capota, stupefiaţi de carenţe, noi mergem înainte prea puţin tulburaţi. Nu eram oare deja obişnuiţi cu condiţiile primitive, cu penuria, cu absenţa suportului instituţional?

Şi mai e ceva, la fel de paradoxal, dar la fel de încurajator. Şi când există resurse mai vaste, oricum ele sunt alocate preferenţial, pe criterii străine de cele inspirate de performanţa ştiinţifică. Funcţiile instituţionale pe care le ai, poziţia pe care o ocupi, influenţa politică sau administrativă, „pe cine cunoşti" şi „cine te ştie", sau „cu cine ai contact", totdeauna au determinat la noi accesul la resurse mai mult decât valoarea academică sau ştiinţifică. Aţi întâlnit vreun caz în care ministrul X, directorul Y, rectorul W, decanul Z sau alt şef administrativ, ori cutare personalitate publică generos mediatizată, să nu obţină acces la resurse, în timp ce un cercetător simplu, dar performant, să îl obţină? Probabil că nu. *La noi, accesul la resurse şi beneficii academice sau de cercetare depinde în principal de „fonc ie", nu de performanţă, exact aşa cum boieriile de odinioară depindeau şi ele de dregătorii, nu de „sângele albastru" sau de merite*. E un alt aspect al României eterne: orice cutare, îndată devenit şef, îndată dotat cu funcţie, devine automat şi cel mai respectat cercetător, aşa că resursele se îndreaptă spre el cu prioritate. Oamenii s-au obişnuit cu asta şi îşi văd de treabă, fără să se mai consume din cauza penuriei create de criză.

A.-F. P.: Evident, nu pot să o apreciez decât ca fiind mediocră. În circumstanţe ca cele pe care le traversează astăzi economia mondială, educaţia şi cultura sunt, mai ales în ţări ca a noastră, cele dintâi care pierd. Dar, în ceea ce ne priveşte, nu este vorba numai de efectele crizei economice. Infinit mai mult, sistemul academic românesc (atât învăţământul, cât şi cercetarea) suferă de o lipsă acută de viziune şi de politizare, ambele responsabile pentru instabilitatea cronică a sistemului. Alfel spus – şi pentru a cita o celebră replică shakespeariană –, „nu în stele, ci în noi înşine sălăşluieşte vina".

3. Cum evaluaţi abordarea problematicii crizei în cercetarea umanistă din România?

Z. P.: Nu sunt îndeajuns de familiarizată cu cercetările economiştilor pentru a putea să răspund serios la această întrebare, cel puţin în latura ei aplicată. Teoretic, cred că suntem încă năuciţi de evenimente foarte departe de orizontul nostru de aşteptare. Chiar şi aşa însă, nu e nevoie nici măcar să fii istoric pentru a şti, de pildă, că marea criză din 1929–1933 a provocat în întreaga Europă o gravă derivă a democraţiilor parlamentare şi o periculoasă escaladare a naţionalismelor extreme. Or, în opinia mea, aceste riscuri nu sunt suficient conştientizate în prezent, iar democraţiile tradiţionale din Europa nu se simt prea bine. Criza de încredere a politicienilor în opţiunile cetăţenilor se întâlneşte cu criza de încredere a cetăţenilor în capacitatea politicienilor de a le apăra cu adevărat interesele.

Românii au fost izbiţi destul de contondent de aceste contradicţii, abia ce au constatat că li se contestă dreptul democratic la contestare, şi rezultatele nu au cum să fie prea încurajatoare.

A.-P. I.: Negativ, desigur. Pe de o parte, băieţii care deţin controlul (instituţiilor, ONG-urilor şi *think tank*-urilor bine orientate, rubricilor permanente în reviste, ziarelor şi emisiunilor TV care modelează opinia publică) merg înainte netulburaţi, propagând aceleaşi locuri comune insuportabile, acelaşi stereotipii obositoare şi aceleaşi dogme pe care dreapta neoliberală şi neoconservatoare le-a transformat în adevăruri sacre, în tabu-uri, deoarece ele apără intelectual *establishment*-ul atât de profitabil pentru beneficiarii săi. Pe de altă parte, oamenii care gândesc, văd la distanţă şi judecă echilibrat, constată dificultăţile colosale ale situaţiei, impedimentele obiective şi subiective nemăsurate,

incertitudinile reale, uriaşa forţa de rezistenţă a acelei conspiraţii de care vorbea Paul Krugman şi, adesea, cedează descurajării, deprimării, disperării. Urmăriţi un specialist ca Ilie Şerbănescu (dat afară de la revista „22" pentru că nu spunea ce trebuie!): din toate reacţiile lui decurge lipsa oricărei speranţe. Nu există o reţetă universală de ieşire din criză, pe care s-o studiem şi să o aplicăm mecanic. Soluţiile trebuie căutate cooperativ, supuse unei dezbateri sincere şi oneste, testate cu bună credinţă şi evaluate critic obiectiv. Numai de aici poate reieşi o rezolvare a problemelor (şi nici măcar nu e sigur că va mai reieşi, după tot ce s-a petrecut în România în ultimele două decenii). Or, nimic din toate acestea nu se poate face într-o ţară ca a noastră, în care politicienii sunt aşa cum sunt şi acţionează aşa cum acţionează, în care serviciile speciale joacă un rol disproporţionat de mare, în care anumite instituţii au devenit instrumente de execuţie politică, de şantaj şi manipulare, în care ziariştii „bine orientaţi" fac jocurile unei propagande toxice, interesate, iar anumite „centre", *think tank*-uri sau „institute" execută misiuni de dezinformare, mistificare şi manipulare, dinainte şi de alţii fixate – pentru perpetuarea confuziei care s-a dovedit atât de benefică pentru profitorii de diverse tipuri. Adăugaţi la asta un mare număr de persoane cu un nivel de pregătire şi gândire elementar, un nivel intelectual şi moral redus, şi veţi constata imediat că şansele unui proces deliberativ de căutare a soluţiilor sunt infime. Iată, aşadar, un ultim paradox: poate că numai o agravare şi mai mare a situaţiei, o dezorientare şi panică şi mai puternică, o lipsă şi mai acută de speranţe, vor putea genera energiile, dar din păcate şi tensiunile ce apar în asemenea cazuri, care să disloce *establishment*-ul şi pe profitorii săi, netezind drumul către o căutare efectivă, reală, de tip deliberativ, a soluţiilor crizei. Să sperăm doar că nu va fi o agravare însoţită de violenţe şi victime.

A.-F. P.: Din păcate, nu observ transformarea crizei într-un subiect de studiu pentru istorici sau, în general, pentru cercetarea umanistă. De altfel, îmi este greu să înţeleg cum ar putea actuala criză economică să constituie, în nemijlocirea sa, o temă aptă de a fi explorată de către alţi specialişti în afara economiştilor, desigur. Pentru istorici, „criza" constituie un subiect care are nevoie să fie situată într-un orizont mai amplu şi într-o durată mai lungă. Din perspectiva „sistemului mondial modern", tematizată, printre alţii, de Immanuel Wallerstein după modelul braudelian, aş spune că ne aflăm în plin proces de reaşezare a ierarhiilor economice în lume, care va mai dura, însă, decenii bune până să se încheie.